

He Pūrongo nā te
te tari o te Toihau Hauora, Hauātanga
me ōna Ratonga Tautoko

No 14, Māehe 2008

HDC Pānui

Aromāinga

I te marama o Tihema i puta ai tā māou pāai ki a koutou mō ngā painga ka hua ake i te hua o *HDC Pānui*, nā te mea kei te hiahia māou ki te mōhio mehemea he hua anō tōna, me whakaputa tonu rānei e māou. E kore e wāea mai anō ki a koe he wā whakaputa kōrero — tēnā, whakamōhiotia mai ō whakaaro.

Ka taea te urupare mā te peka mai ki tō māou pae tukutuku, mā te pāwhiri mai i te imēra o runga. Kia rongo kōrero māou i a koe.

Te whai i te huarahi anga atu ki te tūrora

Kāore e mutu mai ngā whakaaro o nga kiritaki mō te pai o te manaakitanga i a rāou i ngā take tiaki tūrora anake arā, ngā taurimatanga papai, rorora tonu ka tukua mai i te wā e tika ana — engari, kei te āhua o te tuku mai tētahi wāhi nui o ō rāou whakaaro. I kīia te wānanga i whakaritea tahitia ki te Whare Wānanga o Tāmaki-makau-rau i te marama o Āperira 2007, ko *Te Tiaki i ngā Tūrora i te Tuatahi: me pēhea e tino piki ake ai ngā taurimatanga*, me arotahi tonu ki te painga mō ngā kiritaki. E rua ngā komiti kiritaki i noho ki te matapaki i ā rāou wheako, mehemea i pai, i kino rānei, ā, i whakaae te katoa kei ngā mea iti tonu te toi o te manaakitanga. Kia pai te whakarongo mai, kia atawhai, koia ēnei ngā tino taonga nui ki te tūrora (tirohia te *Pānui a te Toihau*, Hune 07)

He akoranga mai i ngā whakapae.

Nā runga i te tirohanga ki ngā whakapae kua tae mai ki te Toihau i roto i te ono marama ki Tihema 2007, ka kitea ētahi tūponotanga mō ngā wā, ahakoa he pai mō ngā whakaritenga tiaki tūrora, tērā pea he tika kia kaha ake te aro atu ki ngā hiahia o ngā tūrora. Tēnā pea he mea mahi noa ia rā ngā āhuatanga me ngā mahi o ngā hōhipera, mā ngā kaitiaki tūrora, arā, mā ngā kaituku mahi taurima, engari kāore te tūrora i te matatau ki aua āhuatanga. He motika tō te tūrora kia kōrerotia mai ngā āhuatanga ka pā, i tōna urunga atu ki

te hōhipera, kia tika te titiro mai, kia pai hoki te manaaki. He akoranga i roto i ngā tūponotanga i raro iho nei mō te anga atu ki ngā tūrora kia hāngai ngā manaakitanga ki ngā āhuatanga motuhake o tēnā, o tēnā.

Te manaaki i ngā tūrora kaumāua

I whakapae tētahi tokorua kaumāua tonu mō ngā manawapāanga i toko ake i a rāou, i muri i tā rāua hokinga atu ki te kāinga i tētahi hōhipera, me te hokinga atu anō i te ata (e 70 kiromita mō ia huringa o te haere) kia pūmatawaitia tōna tinana, otirā, i kōrerotia e rāua te nui o te mamae o te wahine i taua wā. I haere te wahine nei ki te Tari mō ngā mate Whawhati Tata o tētahi hōhipera i tētahi tāone nui, kia tirohia mō te mate tetepe o ngā toto i tōna kūhā. Ka tirohia mai e ngā tāngata o te hōhipera, ā, he nui tonu ngā pepa hei whakakī māna i taua pō. E rima haora me te hāwhe i muri mai, kua whakamāuria ōna toto, kua pūmau te kī, he tetepe tōna. Ka whakahautia e ngā tākuta kia haere he pūmatawai, engari nō te tōmuri o te wā ka tonoa te tokorua nei kia hoki ki te kāinga i taua pō, me te hoki mai anō i te ata.

I whakapāha te DHB mō ngā hēmanawatanga i pā, me te whakaae atu nā te pakeke o te tūrora, me te tawhiti o te hokinga ki te kāinga, he tika kē kia tukua kia uru mai ki te hōhipera, kia noho rānei i te Pūtahi Noho rānei mō te pō. He whai tikanga tonu ngā aratohu, engari i roto i te whāinga i ngā aratohu me aro atu ngā kaimahi ki ngā āhuatanga katoa o te tūrora, me mōhio hoki ki te patapatai kia mōhiotia ngā kōrero katoa e pā ana ki a ia. I muri i tēnei whakapae, kua whakahoutia e te DHB ngā tikanga mō te tono i te tūrora pakeke kia hoki ki te kāinga ina hiahiatia he pūmatawai, me te nui o ngā ratonga pūmatawai i roto i ngā haora o te ahiahi, o te pō.

He pārongo mō ngā pānga o te manaaki i te tūrora

Tērā tētahi tangata nō Te Moana-nui-a-Kiwa i mahia he tangohanga kiko o ōna whatukuku kia tirohia ōna āhuatanga. Ahakoa i tika ngā taurimatanga a ngā tākuta i a ia, kāore i tukua ki a ia ngā kōrero e mōhio ai ia ki ngā āhuatanga ka pā i muri i te mahinga. Otirā, kāore rawa ngā kaimahi i whakamōhio mai ki a ia tērā pea ka hingahinga i ētahi wā

nā ngā pakarutanga toto o roto o te tinana i muri i te tangohanga kiko, nā reira, me āa nekeneke ia i te huri haerenga. Ā, me te aha, ka hingahinga tonu ia i muri, ka whara, ko te tukunga iho me noho rawa ki te hōhipera mō tētahi wā roa kē atu. Kāore hoki i whakaaturia ki a ia me hoki ia ki te hōhipera, nā ngā rerekētanga ki ōna rongoā aukati i te tepe toto i mua i te pokanga, mō tētahi noho tuarua i muri atu i te tangohanga kiko, kia āa tirohia ōna rongoā. Kāore hoki i whakaaturia ki a ia ngā mōreareatanga ki tana hauora, tērā pea ka pā i te taha o te pūmatawai CT.

Nā te kore pārongo ka hua ake ko te rangirua me te pōkaikaha. Te tikanga kia mārama tonu ngā kaimahi ki ngā pārongo e tika ana kia kōrerotia ki te tūrora, āwhea, mā wai hoki e whakaatu ki a ia. I runga i tēnei whakapae, ka tīmata te Poari Hauora ki te whakatū wānanga mō ana kaimahi mō te tika o te whakawhitihiti kōrero ki ngā tūrora o te Moana-nui-a-Kiwa.

He whakarata i te tangata mō ngā āhuatanga o nga mahi tiaki i a ia

He mea tino taumaha te materoto, te matenga rānei o te kōhungahunga. I whakatakoto whakapae tētahi wahine i whakaurua atu ki te taiwhanga mate wāhine kia tīmataria te whakawhānau o tana tamaiti materoto, i hē te tuku i a ia kia hoki ki te kāinga me te kore e hōmai i tētahi rongoā patu i te mamae, kāore hoki he kōrero ki a ia mō ngā āhuatanga ka pā i roto i ngā wiki hou. Nā te nui o te mamae me te rerenga toto, i hoki atu anō ai ki te Tari mō ngā Mate Whawhati Tata e 3 rā ki muri, ā, e 9 rā hoki ki muri i te haerenga tuatahi. I muri i te whakaurunga ki roto ka waiho noa i roto i te taiwhanga “kāore rawa ia i mārama ki ngā āhuatanga o ngā mahi ka mahia ki a ia” mō te mahi whakawhānui whare tangata, me ngā mahi tahitahi anō hoki. Nā ngā manaakitanga ki a ia i āhua hē kē atu te āhua. Ka kitea i tēnei tūponotanga ētahi āhuatanga i taea te whakapai ake, arā, me i kaha ake te titiro ki te taha tangata kua hohoro kē atu te pikinga o te ora ki te wahine nei, ā-tinana, ā-wairua anō hoki.

He pārongo i te wā tonu a tika ana

Nā tētahi wahine i whakauru atu mō te pokanga mō te hiku whēkau kakā i whakapae kāore i tukua atu ki a ia ngā pārongo e tika ana mō tōna mate. Ahakoa kua wāea noa mai ngā hua o te pūmatawai CT mō ētahi hāora, kāore i whakaaturia ki a ia te āhua o tōna tautuhitanga mate, kāore hoki ia i mōhio ka pokaina tōna tinana i mua i te haringa atu ki te taiwhanga poka tinana. Nō muri mai, ka kāore i whakaaturia ki a ia kua pakaru tana hiku whēkau, me whāngai ia ki ngā paturopi mā roto i ngā ioio, kia tae ki te 2 rā i muri atu i tana pokanga, i muri i tērā, he mea kōrero noa i tōna aroaro. He mea tino nui ngā pārongo mō ngā āhuatanga kua pā ki tētahi tūrora, ko te tikanga, ka tukua ki a ia i ngā huringa i te taiwhanga tūrora tuatahi i muri i te pokanga. Mā roto i te manawapā me te hēmanawa o tēnei tūrora ka mārama tonu te tikanga, kia kakama tonu ngā kaiwhakaora tūrora ki te whakamārama ki a rāou i ngā āhuatanga e pā ana ki a rāou, me ōna rongoā e tika ana.

Te whakamōhio i ngā āwangawanga mō te noho haumaruru o ngā tūrora

I ētahi o ngā take i kitea ai e te Toihau Hauora kāore i tōtika ngā mahi a tētahi kaiwhakaora mate, kua kitea i muri, kua tīmata i mua noa atu te āwangawanga o ētahi o ana hoa mahi mō tōna māau ki te mahi, i mua atu i te whakaurunga whakapae ki te Toihau Hauora, Hauāanga. Ko te āhuatanga hou rawa nei ko tā Tākuta Dr Roman Hasil me te Poari Hauora o Whanganui (www.hdc.org.nz, 07HDC03504, 2008). Ko ētahi o aua kaupapa ko ngā kaipoka tinana i ngā hōhipera tūmatanui, tūmataiti hoki (ngā aromāinga o ngā hōhipera o Tauranga (04HDC07920, 2005), tētahi kaipoka tinana i tētahi hōhipera ā-takiwā (03HDC05563) me tētahi tākuta whānau nei (05HDC07953, 2007).

Ngā takohanga o ngā kaimahi kauora

He mea āa whakarārangi ngā here o ngā kaimahi hauora kia kaha te tiaki i te hauora me te haumaruru o te iwi whānui tonu i roto i ō rāou tauāki here, i roto hoki i ngā ture. I raro i te tekiana 34(1) o te ture mō te Whakapūmau i te Māau o ngā Kaimahi Hauora 2003 ka wāea mai he huarahi e taea ai e tētahi kaimahi hauora te whakamōhio atu i te mana o te rohe e tika ana, mehemea kua mōrearea te noho o te iwi, i runga i ngā mahi tiaki hauora a tētahi atu kaimahi hauora, kei raro kē te pai o āna mahi i ngā ritenga e tika ana.

I raro i te motika 4(2) o te Tauāki o ngā Motika o ngā Kiritaki o ngā Ratonga Hauora, Hauāanga hoki, ka whai motika tonu ngā kiritaki ki nga ratonga e eke atu ana ki ngā paerewa a-ture, ā-ngaiotanga, ā-mahinga tōtika anō hoki. I Aotearoa nei mai rā anō ka noho tētahi here i raro i ngā tikanga mahi tōtika, kia whakaputa wawe te tangata i ana āwangawanga mō ngā mahi hē o tōna hoa mahi. Nā ngā here o te mahi ngaio i pēnei ai. I roto i ngā tauāki mō ngā mahi tōtika (tae atu ki ngā tapuhi, ki ngā tākuta, ki ngā kaimahi rongoā, ki ngā tapuhi whakawhānau) kia kawea e rāou ngā āwangawanga mō te māau o tētahi o ō rāou hoa mahi ki tētahi rangatira, ina whakamōreareatia pea te noho haumaruru o te tūrora. I raro i te *Tauāki* a te Rōpū Tākuta o Aotearoa mō ngā Mahi o ana Mema (2002) tēnei kōrero: “He here tō ngā tākuta kia whakapūmau whānuitia te noho haumaruru o ā rāou tūrora, nā reira e tika ana kia mahia ētahi atu mahi, kia aukatia ngā mahi o ō rāou hoa mahi mehemea kāore i te haumaruru, kāore hoki i te tika, arā me tuku wawe i te kōrero ki ngā mana e tika ana.”

He here anō tō ngā kaiwhakawhiwhi mahi i ngā wā ka whakaarohia he āwangawanga mō te kaituku mahi. He here anō tō te kaiwhakawhiwhi mahi kia tukua atu e ia ngā āwangawanga, mō te māau o tētahi tākuta ki te Kaunihera Matua o ngā Tākuta o Aotearoa (Medical Council of New Zealand): E ai ki ngā *Aratohu mā ngā kaiwhakarato hauora* (o te marama o Āperira 2002, whiti 19) otirā, i tua atu i tērā, ina whakaarotia te noho haumaruru o te tūrora, me noho tētahi tangata ki te hāpai i ngā takohanga e tika ana hei whakatikatika i ngā āwangawanga. (Tirohia te aromāinga i ngā Hōhipera o Tauranga, whārangi 36).

Te wā tika mō ēnei mahi

Kia hia rawa te rahi o ngā mahi hē i kitea, e tika ai kia huri ai te kaimahi hauora ki te āa whakatakoto i ōna āwangawanga? I ētahi wā ka āhua rangirua te kaimahi hauora ki te whāki kōrero mō ō rāou hoa mahi, ā, i ētahi o ngā take i āa tirohia e te Toihau te āhua nei me māua piki rawa ō ratou āwangawanga ki runga rawa, kia mārama rawa rānei ngā taunakitanga ki te titiro a te katoa, kāahi anō. Ahakoa rā, te āhua nei kei runga rawa pea tēnei paerewa. I raro i te Whakapuaki 3.1 o te Tauāki o ngā Motika o ngā Kiritaki o ngā Ratonga Hauora, Hauāanga hoki, ka kitea te takohanga o ngā kaihora kia “whāia e ia ngā mea katoa e pā ana” hei whakatinana i ngā motika o ngā tūrora, tae atu ki ōna motika kia pai, kia tōtika katoa ngā ratonga manaaki i a ia. Me kī pea kua tae ki te wā e mahia ai te mahi *ina whakapono te kaihora i whakamōreareatia te noho o te tūrora, tērā pea ka whakamōreareatia rānei*. Ehara i te mea kia hōhonu ngā taunakitanga mō te mahi hē. Mehemea kua whakaputaina e tētahi ētahi āwangawanga (ahakoa he mea muna ā-waha noa) mō te mahi a te tangata, e tika ana kia āa whāia te pūtaka o aua āwangawanga, kia whakatikaina ngā mahi kāore i te haumarū, kia kakama tonu te mahi. Mō te Poari Hauora o Whanganui, kia āa takoto mai he taunakitanga kāore e taea te karo, kua tūreiti kē: kua whara kē ētahi o ngā wāhine. Ko ngā whakapae ka taea pea te whakatakoto mō ngā kaimahi hauora kāore kē nei e āa whāki i ō rāou āwangawanga.

Te whakapūmau i te kounga o ngā mahi

Ehara i mea mā te āa kite i ngā tūponotanga noatanga i tēnā wā, i tēnā wā anake e whakapūmautia ai te noho haumarū o te tūrora, engari mā te āa whakaaro mō te hē haeretanga o ngā mahi taurima tūrora i roto i te wā. Me whakauru atu he pūnaha hei āa arotake marire i ngā mahi. Me noho mai hoki he kaupapa here mo te whakapūmau i te kounga o ngā mahi — tae atu ki ngā mahi e tika ana kia whāia e ngā kaimahi

hauora, me te huarahi e whakapikia ai ngā whakapae ki tētahi taumata teitei kē atu ki te kore e arotia mai nga āhuatanga kua pā. Kia mārama tonu ngā kaimahi ki ērā āhuatanga, kia tika te whakangungu, kia tika hoki te tautoko i te kaimahi i te whakatinanatanga. Te tikanga kia aro ngā kaupapa here ki te whakahiato i ngā whakapae ki tētahi pūtahi matua, kia mārama ai te tohanga o ngā whakapae he rite tonu te pā mai.

Me whakatika ngā āwangawanga i tō takiwā i te tuatahi, kia tōtika tonu te takawaenga. Ki te kore e puta mai he rongoā tōtika, me whakamōhio ngā kaimahi i ō rāou āwangawanga ki runga ake, i runga anō i ngā kaupapa here, ki tētahi kaiwhakahere, ki tētahi tumuaki, ki te tumuaki matua tonu ranei. Me waiho rawa te kawenga ki tētahi mana tuku raihana (pēnei i te Kaunihera o ngā Tākuta) mō muri rawa — engari, he ara tēnei e tika ana kia whāia mehemea kua noho mōrea kē te tūrora, kia kaua hoki e tatari. He tikanga anō tō te Kaunihera o ngā Tākuta mō ēnei āhuatanga hei tautoko i āna mema e piki ake ai tō rāou māau, i roto i nga hāepe whakapiki i te mahi a te tangata, me te noho matatapu tonu o ngā kōrero.

Whakarāpopototanga

Ka pai kē atu te āwhina i ngā tūrora me ngā kaitiaki hauora ki te tika te whakatikatika i ngā take e pā ana ki te māau o te tangata i te wāhi mahi, i mua i te hē haeretanga, i mua hoki i te wharanga o te tūrora (me te ingoa pai o te kaitiaki hauora tae atu ki te hōhipera). Ko ngā kaimahi he āwangawanga tō rāou mō te māau o ō rāou hoa mahi, tērā pea ka whara he tangata i roto i ā rāou mahi, te tikanga kua herea rāou kia whakatakotoria ō rāou awangawanga kia kaua hoki e tatari. Ki te kore hoki, tērā pea ka āa tirohia mai ā rāou mahi ake ā tōna wā.

Kei te whakamaiaoha mātou ki ngā kōrero urupare mai mō ngā Pānui HDC. Tēnā tukua mai ō kōrero mō ngā momo pārongo e whai hua ai ki a koe, ki a Elizabeth Finn, Kaiwhakahaere Mātauranga, ki pānui@hdc.org.nz. Ka wātea hoki ngā pānui HDC i te pae tukutuku www.hdc.org.nz.